

А.В. Дем'яненко

ОСОБИСТІТЬ ПІДЛІТКА У СИСТЕМІ ІСЛАМІЗОВАНОЇ ІРАНЬСЬКОЇ СІМ'Ї

На основі аналізу іранської наукової літератури розкрито психологічні основи сімейного виховання підлітків у Республіці Іран, зумовлені соціокультурними, релігійними особливостями, кількісним складом сімей, внутрішньосімейними стосунками, функціями батька-матері у вихованні дитини. Акцентовано на проблемах «внутрішнього», «зовнішнього» контролю, явищі «згуртування», гіпопротекції, сімейних девіаціях.

Ключові слова: *сім'я, підліток, сімейне виховання, Іслам, психологія сімейного виховання, відносини батьки-діти, традиції сімейного виховання в Республіці Іран.*

У сучасному суспільстві особливої ваги набувають проблеми сімейного виховання дітей, взаємовідносини «батьки-діти». Постійної уваги, опіки з боку сім'ї в силу фізіологічних і психологічних особливостей свого розвитку потребують підлітки. Дослідженням проблем сімейного виховання займається значна кількість сучасних психологів.

У пошуках ефективних систем, підходів до сімейного виховання підлітків вітчизняні психологи часто звертаються до вивчення зарубіжного матеріалу. На сьогодні не рідкістю стало узагальнення західноєвропейського виховного досвіду (Велика Британія, Німеччина, Польща). Прогалиною у компаративно-психологічних (кроскультурних) дослідженнях залишається виховна культура Сходу з її віковими традиціями, своєрідними схемами виховання і розвитку особистості в сім'ї, що має не лише історичну, але й практичну психолого-педагогічну цінність.

Метою нашого наукового допису є узагальнення наукової літератури з проблем виховання дитини в Республіці Іран на основі аналізу автентичних літературних джерел (фарсі), що сприятиме виявленню закономірностей та особливостей психології сімейного виховання.

Серед відомих іранських психологів – дослідників зазначеної проблеми можемо назвати К. Авазаде, А. Ансорі, Х. Аскярі, М. Борджалі, Б. Занді, М. Ебрагімі, М. Єгане, А. Мехрабіан, Н. Мохаммаді, С.К. Муссаві, М. Омер, М. Пурансорі, М. Рахімпур, Ш. Резаї, М. Солеймані, А. Ходададі та ін.

Так, М. Солеймані у праці «Особливості виховання громадянина іранської держави» [15, с. 275] значну увагу приділяє питанням сімейного патріотичного виховання як базису для формування відчуття національної приналежності. Родинне виховання займає одне із найголовніших і найцінніших місць у процесі формування свідомості дитячої особистості. Цей процес, на думку дослідника, має бути спрямований на виховання громадянина своєї країни, що надасть дитині максимальної інформації про етнічну культуру, релігію. Особливу увагу автор звертає на необхідність національного виховання в іранських сім'ях, які проживають на території інших країн, наголошуючи на необхідності збереження традиційного стилю та гендерної структури сім'ї як передумови та базису

державної єдності. М. Ебрагімі у публікації «Недоліки материнського виховання. Надайте дитині можливості розвиватися» [5, с. 97] піднято проблему надмірної материнської опіки в іранських родинах, де дитина знаходиться у постійній взаємодії з матір'ю двадцять чотири години на добу, сім днів на тиждень. Не дивлячись на те, що такий стиль виховання дітей має неабиякі переваги, оскільки надає батькам можливість досягти максимального рівня контролю за їхньою повсякденною діяльністю, з іншого боку, за таких обставин знижується можливість розвитку самостійності, що призводить до так званого «ефекту затримки дорослішання», коли хлопчики у віці 20 років мають свідомість 16-річних юнаків, нездатних самостійно впорядковувати власне життя. Учений пропонує знизити контроль над діяльністю дітей, порушити щоденний графік, надати їм можливість певною мірою самостійно управляти розпорядком дня.

Окремо хотілося б зазначити працю іранської дослідниці М.Пурансорі «Розвиток дитячої особистості в ісламізованій сім'ї» [12, с. 35], де піднімається питання доцільності виховання дитини за законами релігії ісламу. Дослідниця висвітлює питання гендерної розділеності шкільного навчання та його зв'язку з проблемою раннього вступу іранців у шлюб. Авторкою вперше здійснено аналіз взаємозв'язку релігійності та статево-рольової активності в суспільстві, обґрунтовано вплив цих факторів на виховання та розвиток дитини. У роботі наголошується на необхідності підняття питання про спільне шкільне навчання хлопчиків та дівчаток як незаперечної переваги у питанні успішного статевого виховання та засобу запобігання раннім шлюбам. Цікавим є дослідження К. Авазаде «Розвиток соціальної політики по відношенню до жінок Ірану» [3, с. 39], де висвітлюється питання впливу державної політики на процеси статевого виховання в сім'ї. У зв'язку з цим загострюється проблема регулювання законів, що стосуються політичної та соціальної активності жінок. Сформульовано теоретико-соціологічні засади розвитку соціальної політики щодо жінок як однієї з найважливіших статусних груп іранського суспільства. Цей напрям соціальної політики визначено регулятором гендерних відносин у сім'ї та суспільстві. Вперше, завдяки використанню міждисциплінарних підходів до інтерпретації соціальної політики, запропонована авторська концепція соціальної політики по відношенню до жінок Ірану як основа її моделювання у сучасних суспільствах Сходу, а також практичної діяльності, зокрема, іранських державних структур та організацій. Надана комплексна характеристика основних показників соціального статусу жінок Ірану. Виявлено, що трансформації стосовно статусно-рольових позицій жінок, їхньої участі у владних структурах, прийняття суспільно значущих рішень, впливу на суспільні процеси, за останню чверть ХХ ст. відбувалися вкрай повільно. Зазначено особливості функціонування жінок в іранському соціальному просторі та рівень їхньої взаємодії з іншими соціальними групами за ознакою гендеру. Виявлено основні труднощі виміру показників соціального статусу жінок Ірану та здійснено оцінку їхньої динаміки, які проявляються у відсутності чи недостовірності національних статистичних даних і роблять неможливим отримання науково обґрунтованої картини функціонування іранського суспільства у гендерному вимірі. Виявлено конфігурацію існуючої інституціональної системи соціальної політики та

з'ясовано місце і роль її складових, на які покладено функції поліпшення соціального становища жіноцтва як необхідної умови їхньої самореалізації в сім'ї та суспільстві. Більш конкретно на цьому підґрунті проблему сім'ї та сімейного виховання розглядає С.К. Муссаві. У дисертаційному дослідженні «Формування і функціонування сучасної іранської сім'ї як соціального інституту» (К., 2004) [10, с. 155-167] учений здійснює систематичне (цілісне) соціологічне визначення сучасної іранської сім'ї, де вона інтерпретується в контексті соціальних змін, характерних для традиційного суспільства в період його трансформації, позиціонує сучасну іранську сім'ю в соціальному просторі. Дослідником показано значущість шлюбно-сімейних відносин у сучасному іранському суспільстві, де домінують нормами та цінностями залишається соціальна сутність сім'ї, фамільно організована модель шлюбу. Автором розроблена соціологічна модель іранської сім'ї, яка включає типові сімейні ролі, модель владних відносин, систему соціальних статусів, а саме – іранська сім'я в своєму історичному розвитку виробила модель ендогамного шлюбу, який посилюється значущістю родинних зв'язків і транслює патріархальну систему відносин в чіткому розподілі сімейних ролей за статтю та віком. Доведено, що в процесі розвитку іранська сім'я змінювалася за своїми кількісними показниками (зменшилась народжуваність), піднявся вік вступу у шлюб, відбулася фіксація моногамії, отримала розповсюдження нуклеарна форма сім'ї.

Науково-методичний посібник А. Ансорі «Формування сприятливої атмосфери сім'ї для підвищення ефективності виховання» [1, с. 225] спрямований на вдосконалення системи психологічних сімейних тренінгів та консультування в Ірані. Автором звертається увага на недосконалість самого розуміння поняття сім'ї іранськими психологами-консультантами, що, зазвичай, розділяють її на чоловічу та жіночу складові. А. Ансорі наголошує на необхідності втілення в життя ідеї співпраці усіх членів родини, незалежно від віку, статусу або статевої приналежності, спираючись на спроможність кожного з них. Схожому питанню приділяє увагу С. Махмуді у книзі «Уміння від матері до дочки» [8, с. 141-145]. Він навпаки схиляється до традиційного статево-рольового виховання, де кожен член сім'ї виконує особливу місію, яка, на його думку, є гарантом міцності та згуртованості родини. Цікавий науковий підхід обґрунтовано у праці М. Ебрагімі «Чому іранським ученицям не дозволяють вищипувати брови» [6, с. 84], де авторка наголошує на важливості єдності шкільного та сімейного виховання. Вона зазначає, що цілі школи та сім'ї повинні співпадати для найбільш ефективного формування здорової особистості. «Дитина не повинна думати над тим, хто правий: школа чи батьки. Вона має бути впевненою у авторитеті тих та інших», - пише дослідниця. Інший учений – М. Омер у книзі «Сім'я – казкове королівство» [11, с. 300] переконує у протилежному. На його думку, школа повинна відігравати вторинну роль у вихованні дитини та лише виконувати завдання, поставлені перед нею батьками. Наприклад, спеціалізовані мовні школи повинні займатися лише навчанням мов, не втручаючись у внутрішній світ дитини, не займаючись вихованням її моральних якостей. Виховання та розвиток дитини у родині має бути цікавим та динамічним, кожен день повинен сприйматися дитиною як

особливе дійство, спрямоване на розвиток креативності та позитивних індивідуальних якостей. Автор переконаний, що кожна людина унікальна, а її унікальність формується в процесі сімейного виховання. Доктор М. Рахімпур також переконаний, що здорова соціально спроможна особистість може бути вихована лише родиною. Саме на цьому він наполягає у праці «Сімейне виховання як засіб запобігання девіантній поведінці» [13, с. 35]. Дослідником розглядається фактор конфліктності обох батьків як чинник успішності виховання члена соціуму, їхня здатність передати значення соціальних норм та устоїв, уміння контролювати поведінку дитини.

У 2007 р. вийшла книга М. Борджалі «Найкращий у світі батько» [4, с. 115], де автором проводиться аналіз зв'язку впливу батьківського авторитету і формування особистості майбутньої жінки-матері. Книга стосується компаративного аналізу проблем неповних сімей Ірану та Європи, де за певних обставин вихованням дітей займаються лише матір чи батько. Автором пропонуються моделі поведінки, що можуть скомпенсувати відсутність одного з батьків. Думкою з цього приводу ділиться й автор книги «Завжди залишайтеся разом» Б. Занді [17, с. 226]. Він розглядає розлучення як фактор унеможливлення повноцінного сімейного виховання, називаючи тип виховання у неповних сім'ях асоціальним, таким, що призводить до порушень балансу в соціумі. Автор уважає, що діти розлучених батьків – потенційні невдахи, які підсвідомо підштовхують власний шлюб до прірви. Тому головною метою кожної сім'ї визначає збереження шлюбу за будь-яких умов. Пристосування власного характеру до особливостей і потреб свого партнера.

На основі аналізу наукової літератури нами досліджено, що іранські психологи (М. Борджалі, Ш. Резаї, М. Єгане) [4;14;16] виділяють два типи сімей із порушенням виховної функції:

– порушення внутрішнього контролю. Полягає у спрямованості сімейного виховання на успіхи дитини за межами дому, здобуття високого статусу у навчанні та спілкуванні з однолітками. За такого типу сімейного виховання у внутрішньосімейних стосунках панує всюдозволеність, дитина, ніби стає господарем своїх батьків, вона наказує, а вони виконують. Наслідками порушення внутрішньосімейного контролю є втрата поваги до старших членів суспільства, агресивність та жорстокість. Такі люди у зв'язку з недостатністю успадкованого сімейного досвіду часто не можуть побудувати власну сім'ю, постійно намагаються домінувати у міжособистісних стосунках і вимагати уваги. Не отримуючи достатньої влади над партнером, вони нерідко впадають у відчай та депресію;

– порушення зовнішнього контролю. У такому вихованні, в основному, провідна роль належить матері, що виявляє фанатичну прив'язаність до свого нащадка, впевнена у тому, що щасливим він може бути лише у родині батьків. Таким чином, підліток виявляється не пристосованим до труднощів суспільства та перебування серед однолітків. Нерідко, такі діти потерпають від жорстоких знущань однолітків, не можуть знайти своє місце у житті, не мають улюбленої справи, страждають від тиску власної родини. Наприклад, якщо родина вважає, що в дитини є хист до малювання або гри на фортепіано, то обов'язково так і має бути, і це не обговорюється. У таких особистостей спостерігаються занижена самооцінка,

нав'язливі стани та дизморфофобія. Вони, як правило, й надалі – у своїх власних сім'ях не можуть відчутти себе повноцінними, їм потрібен деспотичний авторитет, що постійно вказував би на те, як потрібно жити правильно.

Цікавим також є дослідження іранських фахівців-психологів і психотерапевтів (А. Мехрабіан, Н. Мохаммаді [9]) у питанні так званих когнітивних помилок батьків, коли останні мають тенденції до нав'язування власного світогляду дітям. Так, наприклад, батьки з низьким середнім рівнем освіти можуть запевняти своїх дітей у тому, що вища освіта їм не потрібна, що всім керують лише гроші, а їх можна заробити і без освіти. Н. Мохаммаді стверджує, що об'єктивно формування залежної поведінки підлітка починається від найпершого неприйняття його власних бажань сім'єю, нерозуміння та заперечення його як особистості. Молода людина, ніби потрапляє у зону конфлікту між власним «Я» та бажанням, настановами, прикладом родини. Однією з найбільш розповсюджених когнітивних помилок Н. Мохаммаді визначає ствердження того, що сім'я завжди виконує виключно позитивну роль у житті людини, тому, за будь-яких обставин, ніхто не має здогадуватися, що насправді відбувається у стінах твого дому. Таким чином, уже з раннього дитинства виховується негативне ставлення особистості до психологічної допомоги, яка сприймається як втручання у щось внутрішнє і надто особисте. Особистість, як правило, блокує доступ до своєї свідомості та навіть, якщо й звертається по допомогу до психолога, то й тоді намагається заперечувати свої проблеми [9, с. 65].

А. Мехрабіан засвідчує, що залежність підлітка є показником нездатності сім'ї справлятися з так званою функцією «згуртування», коли один із нащадків помиляється, а всі інші члени сім'ї нібито відгороджуються від нього. Мати намагається запевнити найближче оточення, що це лише зовнішній негативний вплив призвів до такого результату, а ніяким чином не її виховання, адже вона взагалі не може виховати недосконалої особистості. Таку дизфункцію сімейного виховання іноді у іранській літературі називають «синдромом сьомої дитини», натякаючи на те, що дітей у таких сім'ях забагато і на всіх не вистачає уваги [9, с. 61].

Алкоголізовані, співузалеженні сім'ї іранські психологи (Х. Аскярі [2], А. Ходаді [7]) виділяють окремою групою так званих «нездатних сімей». Задля виховання особистості вимагається ізоляція дитини від такого нездорового оточення, тобто такі підлітки беруться під пильний нагляд соціальних організацій, і основний акцент у їхньому вихованні робиться на шкільних учителях, які мають замінити втрачений батьківський авторитет.

Таким чином, відмінності в українських і іранських сім'ях, що стикаються з проблемами адиктивної поведінки підлітків, зумовлюються рядом факторів, зокрема, соціокультурними, релігійними особливостями, кількісним складом сімей (іранські сім'ї в основному багатодітні), внутрішньосімейними стосунками (у деструктивних, неповних сім'ях, ригідних псевдосолидарних сім'ях тощо), функціями батька-матері у вихованні дитини (як правило, в іранських родинах матері не працюють), формами і методами виховних впливів, що породжують проблеми «внутрішнього», «зовнішнього» контролю, явище «згуртування» (іранська сім'я) або феномени гіпопротекції, сімейних девіацій – подібні в родинному вихованні обох (української-іранської) культур тощо.

Література

1. Ansori A. Wholesome environment forming for the rise of the family upbringing. – Iran: Tehran University press, 2003. – 410p.
2. Askari H. The Perceptions of Substance Abusers Regarding their Parental Discipline. – IJPCP. 2005. – Vol. 10 (3). – P. 241-249
3. Avazzade K. Iranian social politics system for women's good. – Iran: Social and politics center of Tehran University education center program, 2003.– Vol.15.– P.37-40.
4. Borjali M. World's best father. – Iran: Tehran University Press, 2007. – 570p.
5. Ebrahimi M. Shortcomings of the Iranian family upbringing. Give children an opportunity to develop their personality. – Iran: Population center, Shiraz University, 2003. – Vol.10. – P. 95-104.
6. Ebrahimi M. Why Iranian school girls are not allowed to twiz to pluck their eyebrows. – Iran: Population center, Shiraz University, 2005. – Vol. 3. – P. 80-95.
7. Khodadi A. The Role of Marital Conflict and family Emotional Security in Children's Physical and Psychosocial Health. – IJPCP, 2010. – Vol. 15 (4). – P. 359-367.
8. Mahmudi S. Life skills – from mother to daughter. – Iran: Mashhed social press, 2003. – 350 p.
9. Mehrabian A., Mohammadi N. The Role of Children in Eastern European Families. – IJPCP, 2004. – Vol. 9 (3). – P. 60-67.
10. Муссаві С.К. Формування і функціонування сучасної іранської сім'ї як соціального інституту. дис. ... канд. психол. наук. - К., 2004. – 255с.
11. Omer M. Family is a fairy Kingdom. – Iran: Tehran University press, 2004. – 565p.
12. Puransori M. Child's personality development in the Islamic family surrounding // Psychological journal of Qazvin University, Iran, 2009. – Vol. 3. – P. 34-42.
13. Rahimipur M. Family upbringing as the way to prevent addictions". Iran: Population center, Shiraz University, 2003. – Vol. 3. – P. 30-42.
14. Rezaei R. Urban Vulnerable Children // Population (in Persian). - No. 27-28.– P. 1-19.
15. Solejmani M. Iranian citizen upbringing features. – Mashhed: Mashhed press, 2005. – 350p.
16. Yeganeh M. Economics development bases of the family. - Iran: Population center, Shiraz University, 2008. – Vol. 5. – P. 40-49.
17. Zandi B. Ever stay together. – Iran: Shiraz University, 2008. – 450p.

На основе анализа иранской научной литературы раскрыты психологические основы семейного воспитания подростков в Республике Иран, обусловленные социокультурными, религиозными особенностями, количественным составом семей, внутрисемейными отношениями, функциями отца-матери в воспитании ребенка. Акцентировано на проблемах «внутреннего», «внешнего» контроля, гипопротекции, семейных девиациях.

Ключевые слова: *семья, подросток, семейное воспитание, Ислам, психология семейного воспитания, отношения родители-дети, традиции семейного воспитания в Республике Иран.*

On the basis of the scientific literature analysis was opened some of the fundamentals of the teenager family upbringing in Iran, which are made conditional on sociocultural, religious, quantitative and quality family structure, inner family relationships, upbringing mother-father functions. Attention was concentrated on the questions of the “inner”, “outer” control, “grouping” occurrence, hipoprotection and family deviations.

Key words: *family, teenager, family upbringing, Islam, family upbringing psychology, children-parental relationship, family upbringing traditions in Iran.*

A.C. Доброскок

МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МЕНЕДЖЕРА

У статті розглянуто питання розвитку професіоналізму, професійної кваліфікації, компетентності менеджерів. Охарактеризовано значення розвитку мотиваційної сфери особистості менеджера в контексті психолого-акмеологічних досліджень. Визначено різні види компетентності та її зумовленість мотивацією досягнення. Виявлено значення розвитку антиципації для підвищення зрілості мотиваційної сфери особистості фахівця.

Ключові слова: *професіоналізм, антиципація, мотиваційна сфера, професіограма, індивідуальна компетентність, професійне становлення, акмеологічний підхід.*

Постановка проблеми. Особливе значення в професійному становленні менеджера мають мотиви як навчальної, так і професійної діяльності. У психолого-акмеологічних дослідженнях не раз підкреслювалося, що особистісно-професійний розвиток означає зміну мотиваційної сфери особистості, в якій сильніше, ніж раніше, починають знаходити своє відображення загальнолюдські цінності, а також відбувається зростання умінь прогнозувати, планувати, а потім здійснювати на практиці саме ті дії, які відповідають названим цінностям.

Рівень професіоналізму, який відображає високу професійну кваліфікацію і компетентність, володіння сучасними-алгоритмами і способами вирішення професійних завдань, високий рівень сформованості професійно-важливих і особистісно-ділових якостей, акмеологічних інваріантів професіоналізму, високий рівень креативності – це все складає психологічну карту успішності в діяльності менеджера.

Розвиток мотивів являє собою тривалий процес. При цьому діяльні мотиви формуються поступово, починаючи з випереджальних уявлень про свою майбутню діяльність, що означає формування антиципацію мотивації, що відбиває уявлення майбутнього менеджера про свою професію.

Часто очікування майбутніх менеджерів не повністю відповідають актуальним (реальним) професійним мотивам, у них нерідко спостерігаються випадки, неадекватних уявлень про свою професію. У такому випадку зростає